

Kulturrådets yttrande över betänkande Vår demokrati – Vård att värna varje dag, Volym 1, SOU 2022:28 (KU 2022/01317)

Inledning

Kulturrådet är en myndighet under Kulturdepartementet med uppgift att verka för kulturens utveckling och tillgänglighet. Det gör vi bland annat genom att fördela och följa upp statliga bidrag till offentliga och fria kulturaktörer. Utgångspunkt för vårt uppdrag är de kulturpolitiska målen.

Kulturrådet har ombetts komma in med ett remissvar gällande rubricerat betänkande och har med intresse läst betänkandet. Kulturrådet välkomnar betänkandet och förordar ett fortsatt demokratiframjande arbete.

Konst och kultur bidrar till fritt och kritiskt tänkande samt till att skapa engagemang som stärker demokratisk utveckling. Offentliga bidrag till konst och kultur stärker mänskliga rättigheter genom att de kulturpolitiska målen sätter yttrandefriheten i centrum, främjar kulturell mångfald och att alla ska kunna ta del av konst och kultur av hög kvalitet. Kulturrådet vill påpeka att konstnärlig frihet, principen om armlängds avstånd, arbetet med minoriteters språk och kultur och att alla ska ha lika stor rätt att delta i, ha inflytande över och vara delaktiga i kulturlivet är särskilt viktiga demokratiska processer.

Konstnärlig frihet och hot mot demokratin

Konstnärlig frihet bygger på tanken att den konst och kultur som produceras i samhället så långt som möjligt ska reflektera fria kreativa processer och värderas utifrån sina konstnärliga kvaliteter. Dessa frihetsuttryck är därmed en grundläggande rättighet för varje individ och för samhället, som måste skyddas för att en demokrati ska fungera.

En förstärkning av demokratiframjande arbete är viktigt inom konstnärlig frihet då det finns konstnärer och kulturarbetare som uppger att deras konstnärliga frihet har begränsats av förekomsten av hot, våld och trakasserier. Undersökningar vittnar om att utsatthet och oro för att utsättas för hot, våld eller trakasserier får tydliga konsekvenser för dessa grupper. Enligt en undersökning från Myndigheten för kulturanalys har var tredje författare och konstnär i Sverige någon gång utsatts för hot, våld eller trakasserier. Av de som beskriver sig som utsatta eller oroliga anger en tredjedel att de har dragit sig undan från offentligheten. Det innebär att det föreligger en betydande risk för självcensur

på grund av oro och utsatthet i gruppen och att hot, våld och trakasserier utgör ett hinder för de verksamheter som tillgängliggör konst och kultur.

I en medlemsenkät som Svensk scenkonst genomförde 2019 uppger 50 procent av verksamheterna som svarade att de blivit utsatta för hot och hat de senaste fem åren. Samtidigt visar en forskningsstudie som bedrivits i samverkan med Svensk scenkonst mellan 2020 och 2022 att scenkonstens medarbetare avviker från mönstret inom andra yrkesgrupper och inte självcensurerar sig efter att ha blivit utsatta för hot och hat. I vissa fall kan utsatthet för hot och hat snarare svetsa samman ensemblen för att stå upp för åsiktsfrihet. Icke desto mindre menar forskarna att det är oerhört viktigt att motarbeta hat och hot mot scenkonstens medarbetare och verksamheter. Angreppen är en allvarlig fara för arbetsmiljön och kan ytterst komma att begränsa den konstnärliga friheten skriver man i sitt pressmeddelande.

Alla ovan nämnda yrkesgrupper är grupper vars arbetsgärning är en grund för demokratin och särskilt viktiga för det demokratiska samtalet och det öppna samhället. Därför, menar Kulturrådet, måste ett demokratifrämjande utvecklingsarbete ta hot mot konstnärer, och andra yrkesgrupper vars arbetsgärning främjar demokratin, på största allvar. Den fria konsten och kulturen är bärande delar av vår demokrati genom att konst och kultur ger perspektiv på samhället och människan vilket bidrar till det demokratiska samtalet. Den fria konsten och kulturen är på så sätt en del av en fungerande demokrati. Angelägna samhällsfrågor och samhällsdebatt förstärks av kultur i form av exempelvis bildkonst, litteratur, film, musik, utställningar och scenkonst. Därför är den fria konsten och kulturen högst väsentligt att värna och främja i ett nationellt demokratifrämjande arbete.

Principen om armlängds avstånd

Principen om armlängds avstånd syftar till att skapa förutsättningar för konstnärlig frihet genom att förespråka ett organisatoriskt skydd från politiska beslut om konstnärligt innehåll och innebär i praktiken att det är sakkunniga – inte politiker – som ska göra bedömningar och fatta beslut om offentligt finansierad konst. Kulturrådet vill därför betona vikten av att perspektiv som konstnärlig frihet och principen om armlängds avstånd ingår när de fortsatta insatserna för ökad demokrati påbörjas. Konstnärlig frihet och principen om armlängds avstånd ska dock inte användas som ett sätt för politiken att dra tillbaka statliga insatser utan för att stärka ett fritt kulturliv. Kulturpolitik och kulturstöd är ett viktigt led i utvecklingsarbetet för demokratin – offentliga medel främjar konstens frihet genom att möjliggöra konst och kultur som inte skulle överleva enbart på marknadens villkor och främjar allas möjlighet att ta del av kultur genom att bland annat öka tillgången till kultur i landet och sänka kostnaderna för deltagande.

Minoriteters språk och kultur

De nationella minoriteterna och minoritetsspråken har funnits i landet under lång tid och nationella minoriteters språk och kultur är en del av det gemensamma kulturarvet.

Kulturarv och kulturmiljöer har en ekonomisk och estetisk betydelse. De bidrar till att skapa tillhörighet och förståelse för vårt samhälles plats i tiden och ger därmed kulturell och demokratisk betydelse.

Breddat deltagande

En viktig princip för att värna demokratin är att alla - oavsett bostadsort, religion, etniska eller sociala bakgrund, ålder, kön eller funktionsförmåga - ska ha lika stor rätt att delta i, ha inflytande över och vara delaktiga i kulturlivet. Kulturvaneundersökningar och ansökningsstatistik från konstnärliga högskolor visar att förutsättningarna för att delta i kulturlivet eller att vara verksam som professionell kulturutövare skiljer sig åt beroende på bostadsort och socioekonomisk bakgrund. Kulturrådet vill därför särskilt lyfta att det finns ett nära samband mellan demokratifrämjande utvecklingsarbete och insatser som främjar breddat deltagande och motverkar hinder som bidrar till snedrekrytering i kulturlivet. Att verka för allas lika möjligheter att kunna utöva och ta del konst och kultur innebär också att skapa förutsättningar för att fler perspektiv än de gängse belyses, ett större demokratiskt deltagande och därmed ett mer hållbart samhälle.

Nedan följer Kulturrådets kommentarer på respektive förslag. Kulturrådet kommer i vissa kommentarer att hänvisa till vår inledning om konstnärlig frihet, principen om armlängds avstånd, arbetet med minoriteters språk och kultur samt breddat deltagande som särskilt viktiga i ett fortsatt demokratifrämjande arbete.

Kulturrådets synpunkter på förslagen i betänkandet/promemorian

6.1 Inrätta en nationell demokratifunktion

Kulturrådet motsätter sig förslaget om att inrätta en nationell demokratifunktion. Myndigheter och andra aktörer som genomför demokratifrämjande insatser gör detta inom olika områden. Det åskådliggörs bland annat genom den inledning som Kulturrådet skrivit fram i detta remissvar. Kulturrådet ser konstnärlig frihet, principen om armlängds avstånd, minoriteters språk och kultur samt breddat deltagande som centrala utgångspunkter för främjande av demokratin, infallsvinklar som inte berörs i betänkandets volym 1. Andra myndigheter verkar inom andra områden i samhällslivet och arbetar med demokratifrämjande insatser specifika för deras aktuella verksamheter. I en eventuell samordning av alla myndigheters demokratifrämjande insatser uppfattar Kulturrådet en risk för byråkratisering av de differentierade insatser som idag genomförs, en alltför stark politisk styrning av demokratifrämjande insatser. Kulturrådet föreslår istället samordning av vissa, specifika myndigheter, som särskilt arbetar med att stärka demokratin som styrelseskick. Vi föreslår också att de myndigheter som skulle kunna ingå i denna grupp, och vilken funktion som skulle ansvara för samordning, utreds ytterligare.

6.2 Uppdrag till länsstyrelserna att arbeta demokratistärkande

Kulturrådet instämmer i betänkandets förslag. Kulturrådet är dock tveksamma till att skriva fram länsstyrelserna som ensam uppdragstagare för ett sådant uppdrag. Trots att det i länsstyrelsernas befintliga uppdrag finns etablerade nätverk som möjliggör samordning och att länsstyrelserna har en central samverkansroll, menar Kulturrådet att flernivåsamverkan tydligt bör framgå i ett eventuellt uppdrag till länsstyrelserna. För att ge länsstyrelserna så goda möjligheter som möjligt att genomföra demokratistärkande uppdrag bör tydliga uppdrag till regioner och kommuner även ingå i förslaget.

Kulturrådet tar inte ställning till något av de två alternativen om hur länsstyrelserna ska tilldelas sitt uppdrag då detta bör besvaras av Länsstyrelserna. De är själva remissinstans och kan göra en mer adekvat bedömning.

7.1 Större fokus på demokrati i myndigheternas arbete

Kulturrådet instämmer i förslaget om större fokus och tillstyrker förändringar i förordning och myndighetsinstruktion enligt förslaget. Kulturrådet påminner också om den poäng vi gör inledningsvis gällande konstnärlig frihet, principen om armlängds avstånd, nationella minoriteter och minoritetsspråkens roll i demokratin, breddat deltagande och den fria konstens viktiga roll i ett fortsatt demokratifrämjande arbete. Kulturrådet föreslår att det i myndigheternas demokratiarbete även bör ingå ett förtydligande av demokratibegreppet och de principer som ligger till grund för detta politiska system.

Kulturrådet instämmer i betänkandets förslag om ett pilotprojekt där myndigheter ges i uppdrag att utarbeta metoder för hur respektive myndighet ska bidra till det demokratipolitiska målet.

7.2 Analysera konsekvenser för demokratin

Kulturrådet ställer sig till viss del tveksam till förslaget. Kulturrådet saknar en kritiskt reflekterande diskussion om demokratibegreppet och tolkningar av de principer som ligger till grund för demokratin. En sådant förtydligande är en förutsättning för att myndigheter ska kunna göra relevanta bedömningar av vilka aspekter av demokratiområdet som de ska göra konsekvensanalys av. Vi ser att det finns många obesvarade frågor runt vad en konsekvensanalys av demokrati innebär. Kulturrådet föreslår att dessa frågor utreds ytterligare.

7.3 Förtydliga skolans demokratiuppdrag

Kulturrådet ser positivt på rekommendationerna och förslaget. Myndigheten anser dock att det främst är Skolverket och Skolinspektionen, som adresserade myndigheter, som bör ta ställning till förslagets utförande. Utöver skolans viktiga roll som demokratiskapare och -utbildare ser Kulturrådet ett behov av att förslaget innefattar barns och ungas fritid. Fritiden är en arena där barn och unga kan utöva och få kunskap om demokrati, bland annat genom att vara delaktiga i och fatta egna beslut inom ramen för civilsamhällesorganisationer. Barns och ungas demokratiska möjligheter har även en

nära koppling till Barnkonventionen som sedan 2020 är svensk lag. Statliga myndigheter, regioner och kommuner har tillsammans ansvar för att tillämpa barnkonventionen och att realisera barns och ungas rättigheter. Betänkandets förslag skulle kunna utvecklas med demokratistärkande uppdrag till andra myndigheter med uppdrag för barn och unga inom föreningsliv, kultur, konst och övriga fritidsområden. Redan nu pågår samverkan mellan myndigheter kring barnrättsperspektivet i uppdraget Barnrätt i praktiken.

Beslut

Statens kulturråd (Kulturrådet) är en central förvaltningsmyndighet inom kulturområdet. Myndighetens arbete tar sin utgångspunkt i de nationella kulturpolitiska målen och verkar för kulturens utveckling och tillgänglighet genom att fördela och följa upp statliga bidrag samt andra främjande åtgärder. Grunden för vårt uppdrag är att alla ska kunna ta del av konst och kultur av hög kvalitet.

Beslut i ärendet har fattats av Generaldirektör Kajsa Ravin. Ärendet har föredragits av Utredare Cecilia Löfberg. I den slutliga handläggningen av ärendet har även Stabschef Klara Tomson, Chefsjurist Greta von Rosen Stövind och Utredare Fabian Sjö deltagit.

Beslutsfattare

Generaldirektör
Kajsa Ravin

Föredragande

Utredare
Cecilia Löfberg